

KIRJA-ARVIO: KANSANRUNOUDENTUTKIMUKSEN SYNTY

Ollitervo, Sakari & Immonen, Kari (toim.) 2006: Herder, Suomi, Eurooppa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1060. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 557 sivua. Kuvia, kronologia, henkilö- ja teoshakemistot. Summaries in English.

Outi Lehtipuro

En muista, että käsiini olisi sattunut vakavaa tieteellistä teosta, joka eläisi niin monipuolisesti ja inspiroivasti nykyajassa kuin Turun muutaman vuoden takaisesta Herdersymposiumista kehkeytynyt kansainvälinen ja suomalainen kirja, jonka päähenkilöiden kuolemasta on yli 200 vuotta. Keskustelu kaikista ihmistieteiden perusasioista – kansojen, kielten ja kulttuurien, kielen ja mielen, ihmisen ja luonnon, eläimen ja ihmisen suhteesta – ilmaantuu näkyviin tuoreena, kuin ensi kertaa. Yhtenä punaisena lankana kulkee kysymys siitä miten filosofin, ihmistieteilijän, pitäisi kirjoittaa. On helppo uskoa kirjoittajia, joiden mukaan moderni ajattelu alkoi 1700-luvun lopulla. Jos jotakin lisää tässä yhteydessä kaipaisin, niin ehkä päivitettyä tulkintaa eurooppalaisia yleisesti innostaneen 1789 Ranskan vallankumouksen paikasta ranskalaisuuteen eroa tekevässä Saksassa.

Voisi ajatella, että seitsemäntoista kirjoittajan artikkelikokoelma vanhasta hartaasti kalutusta aiheesta välttämättä hukkuisi lukijaa puuduttavaan toistoon. Yllättävästi tuttujen asioiden kertauksesta, niiden katsomisesta aina uudessa kontekstissa, kehittyikin teoksen rikkaus: *repetitio est mater studiorum*. Tästä kirjasta olisi hauska tehdä tenttikysymyksiä, haastaa vastaajia yhdistämään tietoja vielä uudella tavalla.

Oman lukemiseni referenssi on kouluaikojen perua oleva 1800-lukupainotteinen historian harrastus ja etenkin Jouko Hautalan oppihistoria *Suomalainen kansanrunouudentutkimus* (1954), jonka tentin suomalaisen ja vertailevan kansanrunouudentutkimuksen approbaturissa. Mahdollisia tenttikirjoja oli 1960-luvulla vähemmän kuin nyt, pakolliset luettiin tarkasti ja niistä syntyi opiskelijasukupolvea yhdistävä pitkälle kyseenalaistamaton tiedollisen kokemuksen perusta, ymmärrys siitä mitä kansanrunouudentutkimus on.

FOLKLORISTIIKAN ILMAKEHÄ

Mitä uutta ymmärrystä Herderistä ja suomalaisesta kansanrunoidentutkimuksesta on nyt tarjolla? Lyhyt vastaus: peruskäsitykseni ei juuri muutu, mutta silti tieteen edistymisen todella huomaa. Moni asia, jota on aavistellut, saa selkeän formuloinnin. Kun Sakari Ollitervon ja Kari Immosen ihailtavalla huolellisuudella toimittaman kirjan yhtenä fokuksena on Herderin vaikutus suomalaiseen tieteelliseen ajatteluun, on oikeastaan hieman harmi, että diskussio ei yllä 1900-luvulle: sekä sotienjälkeistä ajattelua edustava Hautala että 1930-luvun nuori linjaaja, vielä 1950-luvullakin keskeinen vaikuttaja Martti Haavio, puuttuvat henkilöhakemistosta. Antologia itse nimittäin tuntuu synteettisen kokonaisvaltaisesti todistavan, että enemmän ja kestävämmiin kuin ehkä missään muualla herderiläisyys on meillä vaikuttanut kansanrunoidentutkimuksen syvänä pohjavirtana. Uskon, että Johann Gottfried Herder suuresti nauttisi Senni Timosen (2004) ja Lotte Tarkan (2005) kalevalamittaista runoutta koskevista väitöskirjoista.

Perustutkimusta Herderin suomalaisesta reseptiosta kuitenkin puuttuu, toteaa Pertti Karkama. Savolaisena tekisi mieli kysyä: haitanneeko tuo mittään? Paradoksaalisesti on nimittäin niin, että ymmärrän suomalaisen folkloristiikan herderiläisyyttä paremmin lukemalla kirjan monia hienoja tulkintoja Herderin koko ajatusmaailmasta kuin syventymällä kirjan konkreettisesti ”suomalaisiin” lukuihin. Ja toinen paradoksi: eniten menneeltä maailmalta tuntuu Satu Apon esiin piirtämä 1700-luvun eurooppalaista yleisöä lumonneen ”kansanrunon” maailma, se josta kansanrunoidentutkimuksen yleensä katsotaan alkaneen. Apo tekee hienon oivalluksen todetessaan, että ilman runojen lumoa teoriat eivät olisi ihmisiä innostuttaneet. Tästä viehätyksestä näkisi mielellään enemmän aikalaissitaatteja: ainakin suomalaiselle nykylukijalle esimerkiksi Ossianin laulujen attraktiivisuus jää käsittämättömäksi.

Olisiko kuitenkin niin, että 1700-luvun Turussa nautittiin jo vanhastaan, ja spontaanisti, omasta kalevalamittaisesta runoudesta, joka kouluissa opitun eurooppalaisen sääntörunouden kontekstissa oli anomalia? Tälle synnilliselle nautinnolle Porthan sitten formuloi paljon siteeratun herderiläisen perusteen: runomitta sopii nimenomaan suomen kieleen, ja siksi on häpeä, jos suomalaiset eivät juuri tätä omaa runouttaan ihaile (uskalla ihailla?).

JA HILJAINEN TIETO

Hautalan oppihistoriasta olisi ehkä ollut nykyisille kirjoittajille yhtä noottia enemmänkin hyötyä, sillä hän välittää Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran suojiinsa kokoaman folkloristisen tiedeyhteisön eetosta ja hiljaista tietoa, jonka juuret johtavat Lönnrotin ja Sjögrenin aikaan ja sitä kautta Turun Akatemiaan. Tästä traditiosta kasvaa se vahva arvopohja (*strong value*, ks. Laitinen 2005), joka on suomalaisen folkloristiikan selkäranka, kuten vuoristot – Herderin metaforan mukaan – mantereiden. Hautalan tulkintaan olisi ulkomaalaistenkin kirjoittajien ollut mahdollista ottaa kantaa, sillä autonomian

(Keisarillisen Aleksanterin Yliopiston) ajan osalta hän toimitti (1969) oppihistoriansa myös englanniksi; saksaksi ja ruotsiksikin hän on julkaissut. Kiinnostavia 1700- ja 1800-lukujen suomalaisen kansanrunousharrastuksen tulkitsijoita olisivat myös tuoreen SKS:n historian laatinut Irma Sulkunen sekä amerikkalainen William A. Wilson (joka esiintyy vain bibliografiassa, mutta ei henkilöhakemistossa).

Siinä suhteessa Jouko Hautalan oppihistoria on vanhentunut, että kirjoittaja ei yritäkään eläytyä entisten tutkijoiden ajattelun ja elämismaailman kokonaisuuteen vaan tarkastelee menneisyyttä besserwissermäisesti oman aikansa vertailevan kansanrunoudentutkimuksen perspektiivistä. Kuitenkin häneltä tuntuisi löytyvän sekä herkullisia vinkkejä vilkaisemisen arvoisiin vanhoihin teksteihin (jotka Hautalalle näyttyvät lähinnä folkloren lähteinä) että hyödyllistä lisäargumenttia monen kirjoittajan Porthan-ongelmaan: milloin Porthan itseään nuoremman Herderin ajatteluun oikein tutustui ja mikä hänen ja yleensä Turun Akatemian piirin asema herderiläisyyden maahantuojana oli? Itsekin alansa tieteellisistä kirjahankinnoista huolehtinut Jouko Hautala pitää tärkeänä, että Henrik Gabriel Porthan oli Akatemian kirjastonhoitaja, seurasi aikaansa, piti kirjakokoelmia ajan tasalla. Voisi ajatella, että se hänellä oli itsestään selvästi mielessään myös ainoalla Saksan matkallaan 1779.

Varhaisia suoria Herder-viitteitä turhaan etsineet *Herder, Suomi, Eurooppa* -teoksen kirjoittajat tuntuvat olevan selvästi oikeilla jäljillä todetessaan, että kyse oli yleisestä elämismaailmasta, ajan ilmakehästä, jonka happea kaikki hengittivät. Kaikille yhteiseen itsestään selvään lukeneisuuteen ja kokemukseen ei tarvinnut suoraan viitata. Vaikutteita on parempi jäljittää tekstejä vertailemalla, kuten Pertti Karkama (2001) Lönnrotin osalta on laajemminkin tehnyt.

TURUN KOULU

Turku oli Porthanin aikana tieteellinen solmukohta, jolla oli oma, yli satavuotias akateeminen profiili; vuosisadan lopulla Akatemian korkea taso yllätti ulkomaalaisen vieraan, kuten Kaisa Häkkinen huomauttaa. Herderiin vaikuttanut turkulainen amerikankävijä, keruuentusiast Linnén oppilas Pehr Kalm puolestaan muistuttaa kahden ruotsalaisen yliopiston, Uppsalan ja Turun, vanhastaan läheisistä yhteyksistä.

Porthanin Turun Akatemiassa Agricolalta ja suurvalta-ajalta periytyvä suomen kielen ja kansanrunouden harrastus kohtasi uudet eurooppalaiset aatteet omin eväin, hyvin valmistautuneena. Sekä kasvien että kulttuuriaineistojen keräämisen ja paikallistutkimuksenkin käytäntö oli jo olemassa. Kotoisen, akateemista jatkuvuutta edustavan auktoriteetin Porthanin nimissä kansallisia aatteita kehitettiin vielä autonomian luomassa uudessa tilanteessakin, vaikka juuri Herderistä tuli (Hautalankin noteeraamalla tavalla) Porvoon kimnaasin 1810-luvun Poppius & Sjögren & Gottlund-triumviraatille vaikuttava guru ja perinteenkeruun herättäjä. Tämä innostus, ajatus folkloristista kenttätöyläisenä, oli vielä 1960-luvulla itsestäänselvyys ja elää yhä, ei vähiten Turussa.

Jos teoksen intertekstuaalisesta runsaudensarvesta pitäisi osoittaa yksi artikkeli tämän päivän folkloristille ja perinteentutkijalle erityisen antoisana, se olisi turkulaisen kirjallisuudentutkijan Liisa Saariluoman konstruoima Herderin kulttuurintutkimuksen menetelmä (*Naturmethode*). Kun eri kirjoittamisen lajeja monipuolisesti viljellyttä ja näin ympäristöään ja jälkipolvia suuresti inspiroinutta oppinutta on jatkuvasti syytetty tieteellisen metodin ja systemaattisuuden puutteesta, Saariluoma ottaa härkää sarvista ja ehdottaa, että Herder kenties introdusoi uuden tavan tehdä tiedettä kehittämällä menetelmän, joka noudattaa ihmisen luontaista tiedostamisen tapaa ja näkee tutkimuksen kohteen omassa kontekstissaan, sen luonnollisia yhteyksiä rikkomatta.

RAKKAUDESTA AINEISTOON

Kvantifioinnin ja universaalien sääntöjen etsimisen sijasta paneudutaan ainutkertaisen ymmärtämiseen. Tätä kiistaa on Suomessakin käyty jatkuvasti, esimerkiksi moitiskelemalla ”haaviolaista” tutkimustapaa, tai keskusteltaessa perinteenlajeista suomalaisten isännöimässä vuoden 1974 folkloristiikan maailmankongressissa, tai kun itse tavoittelin *flesh and blood* hämäläisen kylän folkloren ymmärtämistä työni ohjaajan Lauri Hongon patistellessa syventymään sosiologian teoriaan. Uuden aineistolähtöisen teorian mahdollisuudesta ei puhuttu, vaikka juuri rakkaudesta aineistoon folkloristiikka alkoi ja vaikka sellaisen teorian Honko itsekin oli joutunut kehittämään (1962) ymmärtääkseen inkeriläisten puhetta haltijoista (ks. Lehtipuro 2006).

Kovin paljon suoria sitaatteja antologiassa ei ole, mutta sen verran kuitenkin (nooteissa alkukielellä), että Herderin ja joidenkin muidenkin kirjallisesta retoriikasta saa käsityksen. Ei ollut automaattista tekstinkäsittelyä, joka sallisi heitellä tekstinpätkiä paikasta toiseen, kasata eri yhteyksissä syntyneitä lauseita ja kappaleita peräkkäin. Käsin kirjoitettu teksti kulkee orgaanisesti, kieli seuraa ajatusta. Entisten vuosisatojen julkinen ihminen, jonka katoamista Richard Sennett pohti yli kolmekymmentä vuotta sitten teoksessaan *The Fall of Public Man* (1974), tuntuu päästävän lukijan hyvin lähelle ajattelunsa logiikkaa, mikä samalla tukee sitä demokraattista herderiläistä vakaumusta, että ihmiset kaikki ovat samaa lajia, kokemustensa ja ympäristön eroista huolimatta kykeneviä ymmärtämään toisiaan.

Sitä kyllä hieman mieltii, näyttäytyykö Herder nyt liiankin modernina. Voisi olla hyvä, jos liitteenä olisi yksi kokonainen edustava Herderin teksti. Kun tämän päivän tutkijat, kuten tutkijat yleensä, poimivat menneisyydestä esiin lähinnä sen, mikä nyt on ajankohtaista, tutkimuksen kohde saattaa muuttua liikaakin itsemme kaltaiseksi, elämismaailmojen todellinen ero haihtua. Muistan muutama vuosi sitten hieman hätkähtäneeni lukiessani Goethen klassista matkakirjaa Italiasta: hänen luonnontieteelliset pohdintansa olivat auttamattoman vanhentuneita, mutta ihmisten kuvaus kosketti tuoreena ja tunnistettavana.

NUORUUDEN VOIMA

Hätkähdyttää huomata miten nuorina, jopa alle parikymppisinä, 1700- ja 1800-luvun tieteellisen ja kirjallisen elämän toimijat sekä Saksassa että Suomessa omaksuivat kutsumuksensa, joka kantoi läpi elämän. Sama eetos välittyi vielä suomalaiselle itsenäisyyden alkuajan, Martti Haavion ja Elsa Enäjärven sukupolven, yliopistonuorisolle, joka inspiroitui ranskalaisen elämäntaito-gurun Jules Payotin (1920, 51) ajatuksista: ”Kahdeksannentoista ja kolmannenkymmenennen ikävuoden välillä saa kohtalo ratkaisunsa, sillä miten hedelmällistä onkaan hiljainen, yksinäinen, vaan innostunut ja kestävä työ, mikä suoritetaan aivojen jäntevän nuoruuden kymmenenä vuotena. Näinä siunattuina vuosina tekee hedelmälliset keksinnöt, joita koko jäljellä oleva elämä vain kehittelee.”

Mikä nykyisten nuorten aikuisten kokemuksessa – luonnon ja ilmakehän haavoittuvuus, ihmiskunnan yhteisyys ja maailman pelastamisen välttämättömyyskö? – voisi kantaa yhtä pitkälle, saisi formuloimaan ajatuksia, jotka koskettaisivat vielä vuosisatojen päästä. Onko tutkijoilla ylipäättään enää tilaa ja hiljaisuutta pysähtyä ajatusten äärelle, keskustelemaan niistä kokonaisina persoonina, Herderin ja hänen aikalaistensa tavoin antautumaan harkittuun kirjalliseen vuorovaikutukseen muiden kanssa, punnitsemaan eri töiden ansioita ja puutteita, kehittämään yhdessä jotakin isompaa? Herderin mukaan juuri harkitsevuus, *Besonnenbeit*, on ihmisen keskeinen ominaisuus.

Senkin tämä kaunis Herder-nide näin eduskuntavaalikeväänä opettaa, juhliessa demokraattisen osallistumisen 100-vuotista olemassaoloa, että kirjallisuudelle, taiteelle ja ihmistieteille pitäisi antaa nykyajan maailmassa vakava ja tärkeä paikka. Pitäisi vaikuttaa taiteen tarjoamasta ymmärryksestä, oppia tutkimuksen tuloksista ja soveltaa kaikkea tätä kokemusta globaalille maailmalle tyypillisten erilaisten arvo- ja elämämaailmojen kohtaamisten aiheuttamien ongelmien ratkaisemisessa. ”Että maailma pelastuu.”

KIRJALLISUUS

HAUTALA, JOUKO 1954: *Suomalainen kansanrunoudentutkimus*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 244. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
 — 1969: *Finnish Folklore Research 1828–1918*. The History of Learning and Science in Finland 1828–1918; 12. Helsinki: Societas Scientiarum Fennica.
 HONKO, LAURI 1962: *Geisterglaube in Ingermanland I*. Folklore Fellows Communications 185. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia – Academia Scientiarum Fennica.
 KARKAMA, PERTTI 2001: *Kansakunnan asialla. Elias Lönnrot ja ajan aatteet*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 843. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

KANSANRUNOIDENTUTKIMUKSEN SYNTY

- LAITINEN, ARVO 2005: Vahvan arvostamisen rooli inhimillisen elämän kannalta. – *Ajatus* 62. Årsskrift för Filosofiska Föreningen i Finland.
- LEHTIPURO, OUTI 2006: Geisterglaube in Ingermanland – en osannolik klassiker i en ny läsning. – *Rig* 4.
- PAYOT, JULES 1920: *Henkinen työ ja tahto*. Sivistys ja tiede. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- SENNETT, RICHARD 2003: *The Fall of Public Man*. Harmondsworth: Penguin Books. [1974]
- TARKKA, LOTTE 2005: *Rajarahvaan laulu. Tutkimus Vuokkiniemen kalevalamittaisesta runokulttuurista 1821–1921*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1033. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura
- TIMONEN, SENNI 2004: *Minä, tila, tunne. Näkökulmia kalevalamittaiseen kansanlyriikkaan*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 963. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

FL Outi Lehtipuro on joensuulainen folkloristiikan tutkija.